

УДК 378:37.04

Н. С. СКРИПНИК

кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський автомобільно-дорожній університет

ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ ВТНЗ

У статті подано опис упровадження педагогічного супроводу як теоретично обґрунтованої педагогічної умови формування суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності в процесі експериментальної роботи. Охарактеризовано напрями й завдання педагогічного супроводу процесу формування суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності, подано форми та методи його реалізації.

Ключові слова: суб'єктна позиція, студент, позааудиторна діяльність, педагогічний супровід.

Питання особистісного становлення, самовизначення, розвитку позиції особистості, суб'єктних якостей майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі, зокрема технічного профілю, наразі набувають дедалі більшої актуальності. Водночас науково-методичне забезпечення цього процесу у вищій школі розроблено на сучасному етапі недостатньо. Під час наукового пошуку забезпечення педагогічного супроводу, що передбачає цілеспрямовану, сплановану діяльність педагогів, зорієнтовану на допомогу студентам у досягненні високого рівня суб'єктної позиції, було теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено як одну з педагогічних умов формування суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності [5, с. 121–134].

Певні аспекти формування суб'єктної позиції особистості в студентській молоді висвітлено в наукових працях, які присвячені: питанням особистісного зростання майбутнього фахівця (В. Гриньова, А. Маркова, О. Попова), його самореалізації (Л. Рибалко, О. Шутенко); окремим питанням суб'єктності особистості, її суб'єктної позиції, технологічному забезпеченню її формування (М. Боритко, С. Годник, С. Кашлев, О. Мацкайлова, Т. Ольхова, М. Сергєєв, В. Серіков, В. Сластьонін). Наукові засади підвищення якості підготовки фахівців інженерного профілю розкрито в працях М. Добрускіна, О. Ігнатюк, Н. Кузьменко, О. Піралової, С. Резнік, О. Романовського, зокрема, питання їхнього особистісного вдосконалення висвітлено в публікаціях М. Дем'яненко, Н. Саєнко, Т. Сергейчук, Н. Ткачової, Н. Тугай. Сучасні вчені визначають напрями та форми організації позааудиторної діяльності у вищих навчальних закладах (Р. Абдулов, В. Астахова, Л. Кондрашова), а також її значення в професійному самовизначенні, формуванні професійних інтересів (Т. Іванайська, Л. Смеречак). Зміст педагогічного супроводу розроблено К. Александровою, О. Єрьоменко, Л. Новосоловою, С. Сильченковою, Н. Яковлевою. Попри значну кількість науко-

вих досліджень, які певною мірою сприяють вирішенню окресленої проблеми, можна констатувати, що в сучасній педагогічній науці недостатньо висвітлено методичне забезпечення реалізації педагогічних умов формування суб'єктної позиції студентів у позааудиторній діяльності.

Мета статті полягає у висвітленні форм і методів реалізації педагогічного супроводу як педагогічної умови формування суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності в процесі експериментальної роботи.

Результати вивчення існуючих у сучасній науковій літературі поглядів на поняття “педагогічний супровід” засвідчили відсутність його єдиного, загальновизнаного тлумачення. Науковці по-різному розуміють це поняття, часто ототожнюючи його з поняттями педагогічної допомоги, підтримки або керівництва, а часом – розмежовують їх. Детально не зупиняючись на аналізі підходів різних науковців [1; 4; 6; 8], зауважимо, що на основі зіставлення понять “педагогічна підтримка”, “педагогічний супровід” і “педагогічне керівництво” можна зробити висновок, що педагогічна підтримка пов'язана, насамперед, з подоланням конкретних проблем того, хто навчається, і реалізується педагогами в проблемній ситуації. Педагогічний супровід передбачає тривалу, заздалегідь сплановану діяльність, спрямовану на запобігання появі труднощів у того, хто навчається, за потреби в його межах надається і підтримка, і допомога. Порівняно з педагогічним керівництвом, педагогічний супровід має більш м'який характер і передбачає більше самостійності й активності вихованців.

Сутністю педагогічного супроводу в контексті нашого дослідження вважаємо педагогічну діяльність, спрямовану на (сумісне зі студентом) створення умов для формування суб'єктної позиції студента, для розуміння ним індивідуальних і соціальних сенсів життєдіяльності й освіти зокрема, для розробки та прогнозування результатів індивідуальної стратегії поведінки й освіти, її реалізації, подолання студентом особистісно значущих проблем. Ключовим для педагогічного супроводу є створення атмосфери, завдяки якій вихованець знає, що в нього є, на кого спиратися, кому довіритись, знає, що він не сам на сам зі своїми успіхами й труднощами, що поруч є педагог, який не буде втручатись без приводу, але завжди готовий допомогти та підтримати.

Ця педагогічна умова реалізована згідно з визначеними в дослідженні напрямками й завданнями педагогічного супроводу.

Перший напрям, *аналітично-проектувальний*, передбачав вирішення таких завдань:

- аналіз індивідуальних особливостей та освітніх запитів студентів;
- проектування перспектив взаємодії з вихованцем, у тому числі його участі в різних творчих, соціальних, наукових проектах і в різних формах позааудиторної діяльності.

Індивідуальні особливості та освітні запити студентів частково вивчено на основі аналізу даних пілотажного дослідження й комплексної діа-

гностики рівня сформованості суб'єктної позиції студентів. Детальнішу інформацію отримано під час безпосередньої взаємодії з кураторами, зі студентами в позааудиторній діяльності консультативного напрямку педагогічного супроводу.

Наступне завдання передбачало розробку попереднього, чорнового варіанта плану залучення студентів експериментальних груп до позааудиторних заходів. Цей план також містив наявну інформацію про рівень сформованості компонентів суб'єктної позиції студентів за всіма визначеними критеріями й показниками на початок експериментальної роботи, дані щодо попереднього досвіду участі в позааудиторних заходах та незаповнені поля для планування позааудиторної діяльності, фіксації її результатів, даних про рівень сформованості компонентів суб'єктної позиції студента після закінчення експерименту. Оскільки студенти в кожній з трьох експериментальних груп мали певні особливості, ми вважали доцільним запропонувати кожній групі такий план і зробити огляд майбутніх запланованих заходів, які можуть надати їм можливості для розвитку тих знань, умінь і якостей, які в них сформовані недостатньо.

Так, майбутнім інженерам експериментальної групи E_1 були цікаві заходи будь-якого напрямку позааудиторної діяльності за умов розуміння ними результатів участі в них і відповідності їхнім прагненням, але найбільший інтерес у них викликала науково-дослідна робота. Найчастіше їхні труднощі були пов'язані з недостатнім розвитком умінь працювати в парі, команді; організовувати колектив, бути виконавцем; раціонально розподіляти свій час (організаторські вміння); коротко, чітко й змістовно висловлювати свої думки; побоюванням виступу перед аудиторією (комунікативні вміння); умінням аналізувати й оцінювати власну поведінку в тих чи інших ситуаціях (рефлексивні вміння). Виходячи із цього, їм були запропоновані заходи, пов'язані з науково-дослідною роботою (студентські конкурси, конференції, круглі столи тощо) та іншими напрямами позааудиторної діяльності, що сприяли розвитку зазначених умінь, також їх активно залучали до роботи зі студентами двох інших експериментальних груп.

Оскільки студенти групи E_2 віддавали перевагу груповим і масовим формам певного напрямку позааудиторної діяльності, потрібно було роз'яснити їм можливості й переваги інших її напрямів та індивідуальної форми участі. Пропоновані заходи стосувались як напрямку, що викликає найбільший інтерес, так і інших. Наприклад, студентам-спортсменам, крім спортивних змагань, пропонували організувати екскурсію, групу підтримки вболівальників, виступити на святі, підготувати доповідь стосовно свого хобі, взяти участь у конкурсі есе тощо.

Студентів групи E_3 спочатку потрібно було переконати в доцільності брати участь у позааудиторній діяльності взагалі, розкрити їм її можливості, переваги участі в ролі помічника в організації, учасника, а не пасивного глядача. Пропоновані заходи стосувались різних напрямів позааудиторної діяльності, акцент робили саме на активній участі.

Другий напрям педагогічного супроводу, *консультувальний*, передбачав взаємодію педагогів і студентів, сприяння процесу формування суб'єктної позиції майбутніх інженерів, надання педагогічної підтримки й допомоги шляхом консультування студентів експериментальних груп.

Термін “консультація” тлумачать як порада фахівця в певній галузі з певного питання; установа, де можна отримати таку пораду; спеціальне заняття, яке проводить викладач зі свого предмета з метою допомогти тим, хто навчається, у засвоєнні матеріалу, підготовці до іспиту тощо [7].

У межах цього напрямку на початку формувального етапу експерименту педагоги проводили індивідуальну роботу з кожним зі студентів експериментальних груп з метою уточнення їх індивідуальних потреб, інтересів, запитів, очікувань щодо участі в позааудиторній діяльності, виявлення та подолання їхніх побоювань щодо можливих труднощів. На цьому етапі було важливо, щоб педагог виказав небайдуже, доброзичливе, ставлення до студента, зацікавленість у його розвитку, прагнення співпрацювати, а не жорстко керувати. На основі отриманих даних організовано спільний пошук педагогом і студентом методів, форм, заходів позааудиторної діяльності для формування й розвитку суб'єктної позиції майбутнього інженера.

Результатом такої роботи був допрацьований план участі студента в позааудиторних заходах з метою формування й розвитку його суб'єктної позиції. Це було орієнтовним планом дій студента в позааудиторній діяльності, у який за потреби вносили зміни. До того ж, інформація щодо проведення різних позааудиторних заходів надходить протягом усього навчального року, на початок навчального року в повному обсязі її немає.

Ще однією підставою для внесення корегувань до плану було бажання саме студентів. Так, багато студентів групи E_1 хотіло внести до плану якомога більше заходів, а брати чи не брати в них участь – остаточно вирішувати пізніше. Більшість студентів групи E_2 охоче вносила до плану заходи одного-двох напрямів позааудиторної діяльності, позитивний досвід участі в яких вони мали, при цьому вони досить насторожено ставились до незнайомих заходів. Особливістю більшості студентів групи E_3 було бажання вносити до плану один-два заходи, а подальше планування здійснювати вже після участі в них залежно від отриманих вражень і результатів.

Завданням педагога було не наполягати, не змушувати студентів обирати певні заходи із запропонованих, а надавати інформацію щодо них, пояснювати, спрямовувати до роздумів, обґрунтованого власного вибору за допомогою навідних питань, таких як “Чому Ви бажаєте (або не бажаєте) взяти участь у цьому заході?”, “Яку форму участі обираєте (індивідуальна, парна, масова)? Чому?”, “Чого Ви можете (хочете) навчитись, взявши участь у ньому?”, “Яких результатів плануєте досягти?” тощо. Тобто педагог допомагав студентам самим визначитися з напрямом формування власної суб'єктної позиції в позааудиторній діяльності, виконуючи роль фасилітатора.

У цьому напрямі педагоги зверталися до таких способів педагогічного супроводу, як: визначення зі студентами варіантів і наслідків вільного

відповідального вибору стратегій діяльності, спілкування, поведінки, у тому числі джерел необхідної інформації, завдань, форм участі в заходах різного характеру й ступеня складності, партнера для спільної роботи над завданням (одногрупника, педагога тощо); спільна з вихованцями побудова послідовності позааудиторної діяльності та її максимально можливе забезпечення відповідною організацією; рефлексивна взаємодія педагогів і студентів з приводу продуктів позааудиторної діяльності, у тому числі за допомогою плану й портфоліо індивідуальних досягнень вихованців; надання студентам педагогічної підтримки та допомоги.

Спираючись на дослідження сучасних науковців [2; 3; 6] щодо класифікації консультування за видами, формами, способами тощо, вважаємо за можливе поділити проведені протягом формувального етапу експерименту консультації за певними ознаками.

За кількістю учасників консультації було організовано в індивідуальний, груповий або колективний спосіб. Індивідуальні консультації передбачали взаємодію педагога з одним конкретним студентом. Вони надавали можливість педагогу та студенту обговорювати певні питання, проблеми тощо сам-на-сам, педагогу – враховувати особливості студента, його інтереси, потреби, труднощі й побоювання, рівень знань і розвитку певних умінь тощо. Групові консультації проводили для групи студентів, об'єднаних за певною ознакою (рівнем знань, розвитку певної групи вмінь, науковими інтересами, участю в проекті, конкурсі тощо). Такі консультації виявилися більш економними за часом, тому що педагог надавав допомогу кільком студентам одночасно, й ефективними, оскільки при груповому консультуванні не тільки педагог впливав на студентів, а й кожен студент впливав і відчував вплив інших. Колективні консультації відрізнялись тим, що студентів експериментальної групи розглядали як цілісний колектив. Такі консультації проводили під час лекторію, вони допомагали узагальнювати, систематизувати знання, отримані на лекціях.

За частотою проведення можна виокремити одноразові, багаторазові, екстрені консультації; за характером контакту між викладачем і студентами – очне консультування, консультування по телефону, консультування за допомогою інтернет-технологій (електронна пошта, Skype, онлайн-консультації чати, додатки-месенджери, соціальні мережі тощо).

Залежно від дидактичних цілей консультації були теоретичними (педагог давав відповіді на теоретичні питання); практичними (роз'яснення з приводу виконання певних завдань, оформлення робіт, презентацій тощо); комбінованими (поєднання практичних і теоретичних питань).

Наступний напрям педагогічного супроводу, *координаційний*, передбачав узгодження діяльності студентів, які брали участь в експерименті, інших студентів, педагогічних працівників, співробітників деканатів та інших співробітників навчальних закладів, гостей тощо з метою сприяння побудові позитивних, конструктивних взаємин усіх учасників позааудиторної діяльності.

Організаційний напрям стосувався питань організації заходів у межах позааудиторної діяльності. Так, питання й завдання, які вирішували педагоги в межах цього напрямку педагогічного супроводу, стосувались узгодження надання приміщень (аудиторії, актові зали, зали засідань тощо), технічних засобів, додаткових ресурсів, оформлення документації для проведення заходу; запрошення гостей, організації відвідин підприємств, участі в заходах інших навчальних закладів тощо, тобто були пов'язані із забезпеченням кадрових, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та інших умов для проведення позааудиторних заходів.

Здійснення педагогічного супроводу формування суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності передбачає розширення функціонально-рольового спектра діяльності педагога. Так, при здійсненні рефлексії студентами педагога, які здійснювали педагогічний супровід, виконували роль фасилітатора, коуча, який підводить студента до того, щоб він сам знаходив відповіді, приймав рішення й брав на себе відповідальність за них. Допомагаючи студентам готуватись до участі, вони виконували ролі наставника або тьютора (конкурси студентських науково-дослідних робіт, студентські конференції тощо). При організації заходів (круглий стіл, проекти, зустрічі-презентації, зустрічі-семінари тощо) педагоги виконували роль супервайзера або модератора, при виникненні конфліктних ситуацій – посередника для їх вирішення, тобто медіатора.

Варто відзначити, що здійснення педагогічного супроводу формування суб'єктної позиції студентів ВТНЗ у позааудиторній діяльності в різних експериментальних групах мало свою специфіку. Особливості здійснення педагогічного супроводу для студентів групи E_1 зумовлені можливістю майбутніх фахівців самостійно обирати зміст, вид і форму справ та доручень, які вимагали виявлення різного ступеня самостійності; ініціювати способи виконання завдань. Студентам цієї групи забезпечувалася підтримка шляхом надання алгоритмів самоорганізації, які були спрямовані на самовияв та оволодіння ними системою прийомів і вмінь, що сприяють успішному формуванню суб'єктної позиції.

У групі E_2 педагогічний супровід полягав у допомозі вибору доручень, наданні інструктажу щодо їх виконання, організації взаємодії з іншими людьми.

Педагогічний супровід для групи E_3 передбачав комбінацію превентивної й оперативної підтримки. Також його здійснювали шляхом окреслення привабливої перспективи, допомоги щодо здійснення вибору в різноманітних ситуаціях, стимулювання студентів до вироблення самоповаги, позитивного ставлення до себе, віри у свої сили й можливості, організації самоконтролю своїх дій і вчинків.

Висновки. Здійснення педагогічного супроводу зробило процес формування суб'єктної позиції студентів ВТНЗ у позааудиторній діяльності

не стихійним, а цілеспрямованим, виконувало інтегративну роль для впровадження інших педагогічних умов.

Так, на основі діагностики рівня сформованості такої позиції в студента, аналізу його індивідуальних потреб й особливостей педагог проектував попередній план залучення студентів до різноманітних позааудиторних заходів. За допомогою педагогів студенти здійснювали рефлексію своїх освітніх і життєвих потреб, цілей, можливостей та складали свій план розвитку власної суб'єктної позиції в позааудиторній діяльності. При здійсненні педагогічного супроводу педагоги надавали студентам інформацію щодо позааудиторних заходів як свого навчального закладу, так й інших, роз'яснювали їх можливості щодо формування суб'єктної позиції студентів, пояснювали правила й умови участі в них, надавали допомогу в підготовці до них тощо. Позааудиторні заходи в межах експериментальної роботи було також організовано за безпосередньою участю або за допомогою педагогів, які здійснювали педагогічний супровід. Рефлексивний аналіз студентами своєї участі в тих чи інших заходах, позитивних результатів, причин невдач; пошук шляхів подолання проблем також відбувалися за допомогою педагогічного супроводу.

Список використаної літератури

1. Александрова Е. А. Педагогическое сопровождение старшеклассников в процессе разработки и реализации индивидуальных образовательных траекторий : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Е. А. Александрова. – Тюмень, 2006. – 40 с.
2. Білошицька Т. Педагогічне консультування у попередженні конфліктів між викладачем та учнем / Т. Білошицька // Проблема духовності сучасної молоді : реалії та перспективи : матер. міжрег. наук.-практ. конф. молод. дослід. – Житомир : ПП Сахневич, 2007. – С. 125–128.
3. Елизаров А. Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования : учеб. пособ. / А. Н. Елизаров. – Москва : Ось-89, 2003. – 336 с.
4. Новоселова Л. А. Педагогическое сопровождение будущего инженера-педагога в процессе профессионализации как фактор активизации его саморазвития / Л. А. Новоселова // Ползуновский вестник. – 2006. – № 3. – С. 177–185.
5. Рогова Т. В. Суб'єктна позиція майбутнього фахівця: теоретико-методичний аспект : монографія / Т. В. Рогова, Н. С. Скрипник. – Харків : Щедра садиба плюс, 2015. – 171 с.
6. Стяглик Н. Педагогічна підтримка студентів у процесі психолого-педагогічного навчального консультування / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Вип. LVI. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 224–232.
7. Толковый словарь русского языка : ок. 7000 словар. ст. : свыше 35 000 значений : более 70 000 иллюстрат. прим. [Электронный ресурс] / под ред. Д. В. Дмитриева. – Москва : Астрель : АСТ, 2003. – 1582 с. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/dmitriev/>.
8. Яковлева Н. О. Сопровождение как педагогическая деятельность [Электронный ресурс] / Н. О. Яковлева // Вестник ЮУрГУ. Серия : Образование. Педагогические науки. – 2012. – № 4 (263). – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/soprovozhdenie-kak-pedagogicheskaya-deyatelnost>.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2016.

Скрыпник Н. С. Формы и методы реализации педагогического сопровождения формирования субъектной позиции студентов ВТУЗ

В статье представлено описание внедрения педагогического сопровождения как теоретически обоснованного педагогического условия формирования субъектной позиции студентов высших технических учебных заведений во внеаудиторной деятельности в процессе экспериментальной работы. Охарактеризованы направления и задачи педагогического сопровождения процесса формирования субъектной позиции студентов высших технических учебных заведений во внеаудиторной деятельности, представлены формы и методы его реализации.

Ключевые слова: субъектная позиция, студент, внеаудиторная деятельность, педагогическое сопровождение.

Skrypnyk N. The Forms and Methods of Realizing Pedagogical Following of Formation of Subject Position of Students at Higher Technical Educational Institutions

The issues of personal development, self-determination, development of personality's position, subject qualities of future specialists during a course of higher education, including technical one, are becoming more and more important. However, scientific and methodological provision of the process in higher school is not developed enough at present. Pedagogical following has been theoretically substantiated and experimentally tested as one of the pedagogical conditions of forming subject position of students at higher technical educational institutions in extracurricular activities. The essence of pedagogical following of forming subject position of future professionals has been determined as pedagogical activities aimed at creating (together with a student) conditions for the formation of student's subject position, for understanding of his or her individual and social meanings of life activity and education in particular, for developing and predicting outcomes of individual strategies of behavior and education, its implementation and overcoming problems significant personally for him or her. The analytical and projecting, consulting, coordinating, organizing areas and tasks of pedagogical following have been specified. The forms and methods of pedagogical following for every area have been given. The roles of teachers in pedagogical following (supervisor, moderator, mediator, mentor, tutor, and facilitator) and behavior strategies have been characterized. The realization of pedagogical following in different experimental groups had specific character relating to peculiarities of every group. It has been described according to every determined area during experimental work. The conclusions of realization of pedagogical following of forming subject position of students at higher technical educational institutions in extracurricular activities have been made.

Key words: subject position, student, extracurricular activities, pedagogical following.